

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Назар Бобечко,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального процесу
і криміналістики

Львівського національного університету
імені Івана Франка

УДК 343.15

Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції

Ефективність апеляційного та касаційного провадження значною мірою залежить від тих процесуальних засобів, які використовує вища судова інстанція для перевірки як діяльності суду нижчого рівня, так і її результатів. До цих засобів, безперечно, належать й рішення апеляційного та касаційного суду. Одним з рішень, що складають функціональні повноваження судів вищого рівня є скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження.

Дане повноваження суду апеляційної та касаційної інстанції стало предметом як комплексних робіт з питань оскарження й перевірки судових рішень (С. І. Беззубов, В. Ю. Брянський, В. Л. Головков, М. М. Гродзинський, А. Я. Грун, О. А. Дінер, Н. В. Лантух, В. Т. Мальяренко, Я. О. Мотовіловкер, О. М. Палієва, В. А. Познанський, І. Д. Перлов, А. Л. Ривлін, Н. В. Сі-

дорова, М. С. Строгович, О. С. Червоткін, М. І. Шелепанов, О. С. Шмельова, М. Klejnowska, D. Świecki та ін.), так і досліджень, присвячених рішенням вищої судової інстанції за наслідками апеляційного та касаційного розгляду (І. Є. Береговай, В. С. Глушков, Д. О. Захаров та ін.). Незважаючи на важливе теоретико-прикладне значення цих праць, у них не враховані зміни, що відбулися у кримінальному процесуальному законодавстві України. Крім того, потребує ґрунтовнішого вивчення питання про суть скасування судового рішення і закриття кримінального провадження, проведення його розмежування із зміною вироку чи ухвали, визначення можливості часткового скасування судового рішення та закриття кримінального провадження у цій частині.

Аналіз кримінального процесуального законодавства та вивчення

судової практики дозволили виявити ряд недоліків у редакції ст.ст. 417 та 440 КПК України, які регламентують підстави для ухвалення такого рішення судом апеляційної та касаційної інстанції. З огляду на це, особливої актуальності набуває дослідження правової природи скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження, формулювання науково-обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення регламентації та практики застосування даного рішення.

Метою статті є дослідження скасування судового рішення та закриття кримінального провадження як одного з повноважень судів апеляційної та касаційної інстанції.

Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції (п.5 ч.1 ст. 407, п.3 ст. 436 КПК України) є рішенням суду апеляційної та касаційної інстанції про анулювання оскарженого вироку чи ухвали та припинення кримінального провадження щодо певних подій і конкретних осіб у зв'язку із встановленням необхідних для цього підстав та умов.

Дане рішення ухвалюється, коли суд вищого рівня на підставі оцінки наявних у матеріалах кримінального провадження та нових (для апеляційної інстанції) доказів, констатує передбачені законом обставини, що тягнуть закриття кримінального провадження, внаслідок чого анулює оскаржене судові рішення з огляду на помилковість вирішення кримінального провадження у інший спосіб (ухвалення вироку, винесення постанови про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру). Обставини, що зумовлюють прийняття такого рішення, могли існувати як на момент судового розгляду, так і з'явитися після постановлення вироку чи ухвали.

Відповідно до ст.ст. 417, 440 КПК України суд апеляційної (касаційної) інстанції, встановивши обставини, передбачені ст. 284 КПК Укра-

їни, скасовує обвинувальний вирок чи ухвалу і закриває кримінальне провадження, зокрема за відсутності в діянні обвинуваченого складу кримінального правопорушення [1], при не встановленні достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпанні можливостей для їх отримання [2], коли набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою [3], у разі смерті обвинуваченого [4], при відмові потерпілого від обвинувачення у формі приватного обвинувачення [5].

Однак у випадках, встановлених у ч. 1 ст. 373 КПК України, суд першої інстанції ухвалює виправдувальний вирок. Немає будь-яких теоретичних та практичних перепон проти надання й апеляційній інстанції повноваження ухвалювати виправдувальний вирок з цих же підстав.

Якщо судовий розгляд був признаний всупереч заявленому клопотанню про звільнення від кримінальної відповідальності, обвинувальний вирок, яким звільнено обвинуваченого від покарання, підлягає скасуванню із закриттям кримінального провадження [6, 7].

Водночас, якщо така підстава для звільнення особи від кримінальної відповідальності, як закінчення строків давності, з'явилася у стадії апеляційного провадження, то кримінальне провадження не підлягає закриттю. Згідно ч. 5 ст. 74 КК України у такому разі вирок підлягає зміні, а обвинувачений – звільненню від покарання.

До ухвал, про які йдеться у ст.ст. 417 та 440 КПК України, належать ухвали про застосування примусових заходів виховного або медичного характеру. Так, згідно ч. 2 ст. 501 КПК України, якщо під час судового розгляду не буде доведено, що суспільно небезпечне діяння мало місце або воно вчинене неповнолітнім у віці від 11 років до виповнення віку, з якого настає кримінальна відповідальність за це діяння, суд першої інстанції зобов'язаний постано-

вити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів виховного характеру і закрити кримінальне провадження. Так само, відповідно до ч. 3 ст. 513 КПК України, встановивши, що суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, кримінальне правопорушення, суд першої інстанції повинен постановити ухвалу про відмову у застосуванні примусових заходів медичного характеру та закрити кримінальне провадження.

З огляду на викладене, видається помилковим здійснення у ст.ст. 417 та 440 КПК України посилання тільки на обставини, передбачені ст. 284 КПК України, оскільки у таких провадженнях суб'єкт злочину відсутній.

Із змісту ст.ст. 417 та 440 КПК України випливає, що у них йде мова про скасування лише одного виду вироку – обвинувального. Однак цілком можлива ситуація ухвалення всупереч відсутності обставин, вказаних у пп. 1-3 ч.1 ст. 284 КПК України, але наявності обставин, передбачених пп. 4-9 ч.1, ч.2 даної статті, виправдувального вироку (для прикладу, у разі відмови потерпілого від обвинувачення під час кримінального провадження у формі приватного обвинувачення). Тому видається слушною пропозиція дослідників закріпити у кримінальному процесуальному законі повноваження апеляційної інстанції на закриття кримінального провадження після скасування як обвинувального, так і виправдувального вироку [8, с. 119; 9, с. 13]. Звичайно, таке рішення може бути ухвалене з урахуванням положень ч. 2 ст. 421 КПК України.

З урахуванням змін, внесених до ст. 284 КПК України, суд апеляційної та касаційної інстанції вправі закрити ще й провадження щодо юридичної особи.

КПК України не дає однозначної відповіді на питання, чи вправі апеляційний та касаційний суд скасува-

ти судові рішення і закрити кримінальне провадження у певній його частині?

Утім судова практика вже впродовж тривалого часу йде таким шляхом. Так, Пленум Верховного Суду України у п.5 Постанови Пленуму Верховного Суду України № 8 від 12 жовтня 1989 р. «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку» роз'яснив, що вища судова інстанція вправі скасувати вирок і закрити кримінальне провадження в частині обвинувачення, що дістало самостійну кваліфікацію [10].

Для прикладу, колегією суддів судової палати з розгляду кримінальних справ Апеляційного суду Запорізької області вирок Комунальського районного суду м. Запоріжжя від 18 лютого 2014 р. щодо ОСОБА_3 в частині засудження за ч. 1 ст. 296 КК України скасовано, а кримінальне провадження в цій частині закрито за відсутністю в його діях складу злочину. В частині ж обвинувачення ОСОБА_3 за ст. 128 КК України вирок залишено без змін [11].

До слова, можливість скасування оскарженого судового рішення і закриття кримінального провадження у певній частині передбачена у кримінальному процесуальному законодавстві інших держав – art. 437 КПК Республіки Польща [12], п.3 ст. 587 КПК Латвійської Республіки [13].

У процесуальній літературі деякі дослідники розглядають часткове скасування судового рішення і закриття кримінального провадження як різновид його зміни [14, с. 126; 15, с. 119; 16, с. 15-16]. На нашу думку, така позиція може бути прийнятною лише у теоретико-філософському аспекті, але аж ніяк для формалізованої діяльності суду вищого рівня щодо перевірки правосудності оскарженого судового рішення.

Зміна судового рішення та його скасування і закриття у певній частині й справді мають чимало спільних рис. По-перше, завдяки таким

рішенням вища судова інстанція має можливість самостійно усунути виявлені порушення. По-друге, такі рішення можуть ухвалюватися тільки в межах фактів та обставин, досліджених судом апеляційної інстанції, а також нових доказів (для суду апеляційної інстанції). По-третє, обидва рішення можуть стосуватися як тих обвинувачених (засуджених), що оскаржили судові рішення, так і тих, які цим правом не скористалися. По-четверте, в обох випадках переглянуте судом вищого рівня рішення виконуватиметься з урахуванням ухвали цього суду. По-п'яте, такі рішення спрямовані на покращення становища обвинуваченого (засудженого).

У літературі зазначається, що зміна судового рішення відрізняється від його часткового скасування за рядом ознак. Насамперед, вони відрізняються за характером порушень, допущених судом першої інстанції. Зміна судового рішення пов'язана, як правило, з внесенням у нього менш суттєвих поправок і уточнень. Часткове ж скасування судового рішення із закриттям кримінального провадження має місце при істотніших порушеннях, коли неможливо заповнити виявлені прогалини при новому провадженні; повне або часткове скасування стосується, в основному, лише вирішеного у судовому рішенні обвинувачення і зачіпає похідні від обвинувачення питання (міру покарання, цивільний позов і т.п.). Наприклад, при закритті кримінального провадження в частині пограбування скасовується і призначене за це покарання. Але не можливо закрити кримінальне провадження тільки в частині того чи іншого покарання, не торкнувшись самого обвинувачення. Натомість зміна судового рішення може не відобразитись на суті обвинувачення, а торкнутись лише основного чи додаткового покарання, цивільного позову і т.п. Насамкінець, часткове скасування судового рішення із закриттям кримінального провадження застосовується рідше, ніж зміна судового рішення [17, с. 6].

Не з усіма наведеними критеріями розмежування можна погодитись. Так, не видається обґрунтованим розмежування вказаних рішень за характером порушення, допущеного судом першої інстанції. Неправильна кримінально-правова кваліфікація діяння у виді помилкового обрання норми КК України (виправляється шляхом зміни вироку) або встановлення складу кримінального правопорушення у діянні, в якому воно відсутнє (виправляється шляхом скасування вироку в частині надлишкового інкримінування), з точки зору інтересів обвинуваченого та інтересів правосуддя однаково неприйнятні. Крім того, показники судової статистики не можуть братися до уваги при проведенні відмінностей між обома інститутами кримінального процесуального права.

Тож до відмінностей між зміною судового рішення та його скасуванням і закриттям кримінального провадження у певній частині варто віднести такі. По-перше, зміна судового рішення полягає в корекції оскарженого судового рішення, натомість його скасування і закриття кримінального провадження у певній частині означає анулювання судового рішення у визначеній частині. По-друге, зміна судового рішення може стосуватися питань кримінально-правового, кримінального процесуального та цивільно-правового характеру, тоді як скасування судового рішення і закриття кримінального провадження можливе тільки в частині обсягу обвинувачення, тобто правильності кримінально-правової кваліфікації, але не правильності призначення покарання, вирішення цивільного позову і т.п. По-третє, якщо зміна вироку відбувається шляхом виключення епізоду кримінального правопорушення, що не має самостійної кримінально-правової кваліфікації, або виключення статті Закону України про кримінальну відповідальність, інкриміновану надлишково, внаслідок помилкової оцінки діяння як ідеальної сукупності

двох кримінальних правопорушень, то часткове скасування судового рішення і закриття кримінального провадження можливе тільки в частині обвинувачення, яке має самостійну кримінально-правову кваліфікацію.

Часткове скасування судового рішення і закриття кримінального провадження може бути здійснено як щодо деяких обвинувачених, засуджених (наприклад, якщо встановлено, що в діях одного з них немає складу кримінального правопорушення), так і стосовно окремих кримінальних правопорушень, за якими обвинуваченого, засудженого визнано винним, за умови одержання ними самостійної кримінально-правової кваліфікації.

Якщо апеляційна та касаційна інстанція скасовує судові рішення із закриттям кримінального провадження в цілому, то в ухвалі вказуються підстави для прийняття такого рішення. Коли ж судові рішення підлягає скасуванню лише в окремій частині, то в ухвалі повинно бути конкретно зазначено щодо яких обвинувачених (засуджених) чи стосовно яких кримінальних правопорушень судові рішення скасовується і кримінальне провадження закривається, та в якій частині воно залишається без змін.

З урахуванням наведеного, назву та зміст ст. 417 КПК України доцільно змінити, виклавши у такій редакції: «Закриття кримінального провадження та провадження щодо юридичної особи судом апеляційної інстанції

1. Суд апеляційної інстанції, встановивши обставини, передбачені пунктами 4-9 частини першої, частиною другою статті 284 цього Кодексу, скасовує обвинувальний чи виправдувальний вирок і закриває кримінальне провадження.

2. Встановивши, що суспільно небезпечне діяння не було вчинено або вчинено іншою особою, а також якщо не доведено, що ця особа вчинила суспільно небезпечне діяння, суд апеляційної інстанції скасовує ухвалу про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та закриває кримінальне провадження.

3. У разі встановлення відсутності підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру, а також скасування обвинувального вироку і закриття кримінального провадження суд апеляційної інстанції закриває провадження щодо юридичної особи.

4. Суд апеляційної інстанції вправі скасувати обвинувальний вирок і закрити кримінальне провадження щодо одного або декількох обвинувачених, а також у частині обвинувачення, що дістало самостійну кримінально-правову кваліфікацію».

Своєю чергою, у п. 5 ч. 1 ст. 407 та п. 3 ст. 436 КПК України необхідно відобразити можливість суду апеляційної та касаційної інстанції скасувати судові рішення в частині та закрити кримінальне провадження у цій частині.

Список використаних джерел

1. Ухвала Апеляційного суду Вінницької області від 18 листопада 2014 р. Справа № 138/2825/13-к. Провадження №11-кп/772/695/2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41636169>
2. Ухвала Апеляційного суду Житомирської області від 18 березня 2015 р. Справа № 295/13438/13-к. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/43230017>
3. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 7 жовтня 2014 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40829939>

4. Ухвала Апеляційного суду Одеської області від 7 травня 2015 р. Справа № 520/2017/15-к. Провадження № 11-кп/785/614/15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44064146>
5. Ухвала Апеляційного суду Рівненської області від 28 липня 2014 р. Справа № 138/823/13-к. Провадження № 11-кп/772/427/2014. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/40002558>
6. Ухвала Апеляційного суду Львівської області. Справа № 441/2405/13. Провадження № 11-кп/783/134/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37754490>;
7. Ухвала Апеляційного суду Дніпропетровської області. Справа № 215/3835/13-к. Провадження № 11-кп/774/174/К/15. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/44166589>
8. *Брянский В. Ю.* Апелляционное производство в уголовном судопроизводстве: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Вадим Юрьевич Брянский. – М., 2006. – 189 с.
9. *Захаров Д. О.* Правова природа та система рішень апеляційного суду у кримінальному судочинстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Д. О. Захаров. – Харків, 2006. – 20 с.
10. *Постанова* Пленуму Верховного Суду України від 12 жовтня 1989 р. № 8 «Про практику розгляду судами України кримінальних справ у касаційному порядку». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-89>
11. Ухвала Апеляційного суду Запорізької області від 5 червня 2014 р. Справа № 333/6049/13-к. Провадження № 11-кп/778/457/14. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46124715>
12. *Kodeks karny, Kodeks postępowania karnego, Kodeks wykroczeń, Kodeks postępowania w sprawach o wykroczenia, Kodeks karny wykonawczy.* – Bielsko-Biała: OD.NOWA, 2014. – 966 s.
13. *Kriminālprocesa* likums. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://likumi.lv/doc.php?id=107820>
14. *Грун А. Я.* Пересмотр приговоров в порядке судебного надзора / А. Я. Грун. – М.: Юрид. лит., 1969. – 160 с.
15. *Познанский В. А.* Вопросы теории и практики кассационного производства в советском уголовном процессе / В. А. Познанский. – Саратов: изд-во Саратов. ун-та, 1978. – 136 с.
16. *Береговой И. Е.* Пределы полномочий вышестоящих судов по изменению приговора: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс; Судостроительство; Прокурорский надзор; Криминалистика» / И. Е. Береговой. – М., 1981. – 24 с.
17. *Глушков В.* Изменение приговора и частичное прекращение дела в суде кассационной инстанции / В. Глушков // Советская юстиция. – 1974. – № 13. – С. 5-6.

Бобечко Н. Р. Скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції

Розглянуто один з кримінальних процесуальних засобів усунення порушень закону – скасування вироку чи ухвали і закриття кримінального провадження судом апеляційної та касаційної інстанції. Аналізуючи відповідні норми КПК України, КПК інших держав, а також погляди дослідників, автор подає своє бачення питань, що входять до предмета дослідження, висловлює пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального закону України.

Ключові слова: апеляційне та касаційне провадження, наслідки апеляційного та касаційного розгляду, скасування судового рішення, скасування судового рішення та закриття кримінального провадження.

Бобечко Н. Р. Отмена приговора или определения и прекращение уголовного дела судом апелляционной и кассационной инстанции

Рассмотрено одно из уголовно-процессуальных средств исправления нарушений закона – отмена судебного решения и прекращение уголовного дела судом апелляционной и кассационной инстанции. Анализируются соответствующие нормы УПК Украины, УПК иных государств, взгляды исследователей, автор наводит свое видение вопросов, что входят в предмет исследования, вносит предложения по усовершенствованию уголовно-процессуального закона Украины.

Ключевые слова: апелляционное и кассационное производство, последствия апелляционного и кассационного рассмотрения, отмена судебного решения, отмена судебного решения и прекращение уголовного дела.

Bobechko N. The cancellation of the judgment and eliminating the criminal proceedings by the appeal and cassation courts

One of the criminal procedure remedies of judicial errors correction – the cancellation of the judgment and eliminating the criminal proceedings is considered. The norms of the Criminal Procedure Code of Ukraine, the norms of the Criminal Procedure Codes of other states and the sights of researchers had been analyzed. The author directs the vision of the questions that enter into an object of research, makes offers on improvement the criminal procedure law of Ukraine.

Key words: appeal and cassation proceedings, the results of appeal and cassation trial, cancellation of the judgment, cancellation of the judgment and eliminating criminal proceedings.